

Jubilea a zprávy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 45 (2000), No. 2, 165--174

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/141033>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2000

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

myslenia. Preto by mal byť povinným čítaním nielen budúcich učiteľov matematiky, ale všetkých poslucháčov matematiky. A siahnuť by po ňom mohli aj tisíce inžinierov, na výchove ktorých sa slovenská matematika podpísala. Tá matematika, ktorá sa v ostatných desaťročiach dokázala presadiť vo svete ako plnohodnotný partner prispievajúci do pokladnice svetovej vedy. Treba povedať, že Hechtove učebnice sú jej dôstojným predstaviteľom.

Pravdaže, aby sa toto pranie mohlo uskutočniť, na to je potrebné, aby sa Hechtove učebnice dostali do voľného predaja. Momentálne niet na Slovensku kníhkupectva, kde by sa predávali. Ob-

starat' si ich možno azda priamo vo vydavateľstve Orbis Pictus Istropolitana.

Čitateľa možno poteší aj informácia, že Hechtove stredoškolské učebnice sú previazané s ďalšími dvoma sériami, s ktorými tvoria jeden moderný celok venujúci sa matematickej výchove od 1. triedy základnej školy až po maturitu: pre 1. stupeň je to séria vzniknutosia pod vedením Petra Bera, pre druhý stupeň pod vedením Vladimíra Repáša (alternatívou je tu sada učebníc kolektívu Ondreja Šedivého). Naše deti, ale aj ich rodičia, sa majú na čo tešiť. Okrem iného naši matematici takto splnili pranie, ktoré vo svojej recenzii spreď 125 rokov vyjadril Gustáv Déer.

jubilea zprávy

PROFESOR PAVEL LUKÁČ PĚTAŠEDESÁTILETÝ

Prof. RNDr. Pavel Lukáč, DrSc., profesor experimentální fyziky na MFF UK v Praze, oslaví 22. července pln tvůrčích sil svoje 65. narozeniny. Pedagogická, vědecká a organizační práce prof. Lukáče je pevně spjata s Matematicko-fyzikální fakultou UK. Zde v roce 1958 absolvoval studium fyziky pevných látek a realizoval celou svoji mimořádně úspěšnou akademickou kariéru. Hlavním tématem vědecké práce prof. Lukáče je výzkum mechanických vlastností kovů a slitin s hexagonální strukturou. Svůj odborný zájem nejprve zaměřil na objasnění základních mechanismů zpevnění hexagonálních kovů (CSc. — 1966). Následovalo studium vlivu příměsových atomů na mechanické vlastnosti hexagonálních kovů (DrSc. — 1981, státní cena). Výsledky získané při nízkých teplotách významně přispěly k pochopení interakce dislo-

kace – příměsový atom. Ve druhé polovině 70. let se prof. Lukáč začal zabývat i řešením problémů aplikovaného výzkumu — např. superplasticitou a studiem vlastností moderních materiálů připravených rychlým tuhnutím. V rámci základního výzkumu se svými kolegy rozvinul metodu napěťové relaxace ve studiu tepelně aktivovaných dějů při plastické deformaci a dále se věnoval studiu kinetiky zpevnění a odpevnění včetně studia nestabilit plastické deformace. V poslední době jsou např. často citovány jeho společné teoretické práce s dr. J. Balíkem o tzv. Portevinově – Le Chatelierově jevu.

Za nejvýznamnější ocenění vědecké práce prof. Lukáče lze považovat udělení Humboldtovy ceny za rok 1995, čímž se jako druhý fyzik zařadil do exkluzivní společnosti 11 laureátů z České republiky. V roce 1998 byla jeho celoživotní vědecká práce oceněna na Univerzitě v Žilině udělením čestného doktorátu.

Velmi bohatá je i bilance organizačních aktivit prof. Lukáče. Po dobu dvaceti let (1973–1992) vedl katedru fyziky kovů na MFF UK a spolu s kolegy z ní vytvořil mezinárodně uznávané pracoviště. S uznáním lze hovořit i o práci prof. Lukáče pro MFF UK v době jeho proděkanování (1975–85) a děkanování (1985–90).

Pedagogické působení prof. Lukáče se neomezuje pouze na MFF UK, ale patří k němu například i jeho přednášková činnost pro Přírodovědeckou fakultu UK v Praze, Přírodovědeckou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě, Technickou Univerzitu Clausthal-Zellerfeld v SRN a spoluautorství na čtyřech vysokoškolských učebnicích.

Prof. Lukáč již desítky let patří k výrazným osobnostem české fyziky a vysokého školství, vychoval celé dvě generace vědeckých a pedagogických pracovníků v České republice i v zahraničí. Spolu s nimi mu jeho současní kolegové upřímně blahopřejí k významnému životnímu jubileu, přejí mu stálý pocit radosti z tvůrčí práce a pevné zdraví.

Vladimír Šíma

PROFESOR PETR KRATOCHVÍL PĚTAŠEDESÁTILETÝ

Prof. RNDr. Petr Kratochvíl, DrSc., jedna z výrazných osobností fyziky kovů v České republice, oslavil své šedesáté páté narozeniny. Narodil se 17. září 1934 v Praze, po maturitě v roce 1952 začal studovat fyziku na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Již během studia pracoval na fakultě jako asistent a po skončení vysokoškolského studia nastoupil na místo asistenta na katedře fyziky pevných látek MFF UK v Praze. V roce 1963 obhájil kandidátskou disertační práci věnovanou segregaci příměsí při tuhnutí slitin zinku a vlivu podmínek tuhnutí na tento proces. Po předložení habilitační práce „K otázce deformace hexagonálních kovů skluzem v bazální rovině“ v roce 1969 byl v roce 1973 jmenován a ustanoven docentem experimentální fyziky. Výsledky jeho soustavného studia zpevnění binárních slitin s kubicky plošně centrovanou strukturou, zejména na bázi mědi, byly předmětem jeho doktorské disertace, na základě které získal vědecký titul doktor fyzikálně-matematických věd (DrSc). V roce 1986 byl jmenován profesorem fyziky pevných látek. V současné době působí na katedře fyziky kovů MFF UK v Praze.

Svou dlouholetou vědeckou činnost začal diplomovou prací věnovanou studiu vlivu příměsí na mikrostrukturu monokrystalů zinku. Výsledky, které publikoval spo-

lečně s vedoucím diplomové práce profesorem M. V. Valouchem, vzbudily značnou pozornost zahraničních vědců zabývajících se problematikou tuhnutí kovových materiálů. Souběžně se věnoval zkoumání vlivu koncentrace a druhu příměsí na vznik a hustotu dislokací. V průběhu svého šestiměsíčního studijního pobytu v Cavendish Laboratory v Cambridge se v roce 1964 pod vedením profesorů P. Bowdena a P. B. Hirsche zabýval mechanismy plastické deformace kovů, zejména kovů s hexagonální strukturou. Významným impulsem pro jeho další vědeckou činnost byl studijní pobyt v trvání 13 měsíců v Göttingen v letech 1968/69. Pod vedením profesora P. Haasena, ředitele Ústavu fyziky kovů (Institut für Metallphysik) tamější univerzity, se věnoval studiu zpevnění substitučních tuhých roztoků s kubicky plošně centrovanou mřížkou. Jeho práce významně přispěly k objasnění zákonitostí mechanismu substitučního zpevnění a staly se základem celé řady dalších prací v této problematice. Publikované práce získaly značný mezinárodní ohlas, jsou uváděny v monografiích a učebnicích a jsou dodnes často citovány. Petr Kratochvíl považuje profesora P. Haasena za svého učitele. V pozdějších letech, až do současnosti, často pobývá v Göttingen, kde nachází nejen skvělé zázemí pro vědeckou práci, ale podílí se též na výchově doktorandů a diplomantů. Jeho úspěšná vědecká spolupráce s pracovníky a studenty Ústavu v Göttingen je užitečná pro obě strany a je vysoce oceňována. Mnozí z jeho göttingenských kolegů zaujímají významné vědecké posty nebo jsou profesory na univerzitách. Současně navazuje četná přátelství, která trvají do dnešních dnů.

Pozoruhodná je šíře vědeckých problémů, kterým se Petr Kratochvíl velmi intenzivně věnoval. Uvedme alespoň ty nejdůležitější: růst monokrystalů a morfologie substruktury, vznik dislokací při růstu monokrystalů slitin, studium dislokační struktury transmisní elektronovou mikroskopií, zpevnění substitučních tuhých roztoků, plastická deformace monokrystalů a polykrystalů, chování vedlejších skluzových systémů v hexagonálních kovech, fázové transformace, spinodální rozpad, rekrystalizace a deformace za vysokých teplot a další. V současné době

se velmi intenzivně věnuje studiu struktury a mechanických vlastností intermetalik.

Výsledky jeho dlouholeté, soustavné vědecké činnosti odráží přes 250 článků publikovaných v mezinárodně uznávaných časopisech a prezentace na mnohých mezinárodních konferencích. Jeho publikace jsou velmi často citovány jinými autory, a to nejen v časopiseckých publikacích, ale i v učebnicích a monografiích. Profesor Petr Kratochvíl významně ovlivnil rozvoj fyziky kovů, je výraznou vědeckou osobností uznávanou v zahraničí. Je členem redakčních rad mezinárodních časopisů: „Intermetallics“ a „Journal of Phase Equilibria“, recenzentem vědeckých publikací, posuzovatelem grantových projektů, oponentem doktorských a doktorských disertací a též členem či předsedou habilitačních komisí.

Profesor Kratochvíl patří k těm, kteří se významně podíleli na koncepci a na zavedení studijního oboru „fyzika pevných látek“ na MFF UK v Praze. Během svého více než pětáctiřetiletého pedagogického působení na fakultě zavedl a konal celou řadu přednášek. Byly to zejména přednášky „Termodynamika kovů“, „Elektronová struktura kovů a slitin“, „Elektronová mikroskopie“, „Růst krystalů“, „Úvod do studia fyziky pevných látek“ a „Difrakce elektronů“. Velmi pečlivě vedl či vede více než 40 diplomantů a kolem 20 doktorandů. Pedagogicky působil a působí též na Technické univerzitě v Liberci. Je spoluautorem učebnice „Úvod do fyziky kovů“ a autorem monografie „Krystaly“. Známá je jeho činnost ve funkci pedagogického proděkana v letech 1984 až 1990. V období 1975 až 1984 vedl katedru fyziky kovů.

Prof. Petr Kratochvíl dlouhá léta úspěšně spolupracuje s průmyslem. Využívá svých bohatých zkušeností, širokého přehledu po fyzice pevných látek, a tak se mu daří převádět výsledky základního výzkumu do praxe. O rozsahu a úspěšnosti jeho spolupráce svědčí i velké množství výzkumných zpráv.

Za svou dlouholetou pedagogickou, vědeckou a organizační činnost byl oceněn udělením fakultní i univerzitní medaile.

Vedle vědecké a odborné činnosti se Petr také aktivně věnoval sportu, byl rovněž trenérem basketbalového družstva dorostenců. Jako znalec hudby je častým návštěvníkem

koncertů. V kruhu svých přátel je znám též jako dobrý kuchař. Po roce 1990 pravidelně podniká s kolegy z Německa několikadenní pěší túry. Jeho přátelé, spolupracovníci i studenti mu do dalších let přejí hodně pevného zdraví a elánu k naplnění všech jeho přání.

Pavel Lukáč

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÍ JUBILEUM DOCENTA JIŘÍHO VESELÉHO

V září 1965 přišel do našeho kroužku na cvičení k přednášce prof. Nožičky o analytických funkcích mladý asistent. Jmenoval se Jiří Veselý a později se stal mým blízkým kolegou, spolupracovníkem a přítelem. Svůj život do dnešních dnů obětavě spojil s Matematicko-fyzikální fakultou Univerzity Karlovy a s matematickou komunitou.

Po maturitě v Plzni studoval od r. 1957 na MFF UK, v r. 1962 fakultu ukončil jako absolvent specializace matematická analýza. Diplomovou práci psal z lineárního programování. Po dvouleté vojenské službě nastoupil do vědecké přípravy. Kandidátskou práci o potenciálech dvojvrstvy obhájil v r. 1970. Jeho školitelem byl prof. RNDr. Josef Král, DrSc., který v r. 1966 kolem sebe soustředil několik zájemců o matematickou analýzu. Tam jsme se s J. Veselým opět sešli a s dalšími matematiky jsme se pod vedením J. Krále snažili postupně pronikat do klasické i moderní teorie potenciálu. To byl zárodek semináře z matematické analýzy (Král, Lukeš, Netuka, Veselý), který pracuje na MFF UK dodnes.

Vědecký zájem doc. RNDr. J. Veselého, CSc., je orientován zejména na klasickou a abstraktní teorii potenciálu: vlastnosti potenciálů pro Laplaceovu rovnici a rovnici pro vedení tepla, řešení Dirichletovy úlohy, harmonické pokračování, věty o průměru, Martinova hranice apod. Habilitační práci sepsal na téma *Dirichletova úloha v teorii harmonických jader*. J. Veselý se účastnil většiny mezinárodních potenciálně-teoretických konferencí a byl jedním z hlavních organizátorů konferencí pořádaných pražskou skupinou teorie potenciálu (Praha 1987, Kouty 1994). Na základě pozvání přednášel v Dánsku, Německu, Nizozemsku, SSSR, Švédsku a USA, delší dobu pobýval v Kodani a v Leningradu.

Neodmyslitelnou složkou života J. Veselého je učení. Prošel všemi formami pedagogické práce, zejména vedl cvičení, semináře a praktika a později přednášel nejrůznější partie klasické a moderní analýzy. Studentům vždy věnoval mnoho času. Je autorem či spoluautorem deseti učebních textů. Jeho dvoudílná učebnice *Matematická analýza pro učitele* byla rychle rozebrána. Podílel se také na překladu Rudinovy učebnice *Real and Complex Analysis*, která je dodnes vyhledávanou učebnicí ke studiu pokročilejších partií matematické analýzy.

Hluboké zaujetí pro pedagogickou práci přivedlo J. Veselého postupně k dalším odborným zájmům: k historii matematiky a k popularizaci matematiky zaměřené především na středoškolské učitele. Je autorem či spoluautorem mnoha životopisných, historických, přehledových či popularizačních prací.

Dalo by se říci, že J. Veselý typicky naplňuje obvyklý obraz vysokoškolského učitele jako člověka soustředěného na odbornou, vědeckou a pedagogickou práci. U J. Veselého je třeba však zdůraznit jeden skutečně výjimečný a v naší komunitě vůbec ne samozřejmý osobní rys: mimořádný smysl pro zájem celku, nesmírnou obětavost, ochotu pomoci a přiložit ruku k dílu.

Stěží je možné v úplnosti popsat všechny oblasti organizační činnosti, v níž se uplatnila jeho pracovitost, houževnatost a neúnavnost. Pro MFF udělal v sedmdesátých a osmdesátých letech velký kus práce na poli propagace, byl jedním ze zakladatelů tradice dnů otevřených dveří. Zásadním způsobem se zapsal do organizace celostátních i mezinárodních matematických soutěží vysokoškoláků. Po roce 1986 se zasloužil o zvýšení kvality časopisu *Commentationes Mathematicae Universitatis Carolinae*. Patřil k nejaktivnějším propagátorům \TeX u, v r. 1990 založil a byl prvním předsedou Československého sdružení uživatelů \TeX u (CSTUG), organizoval také velkou mezinárodní konferenci Euro \TeX 92. Byl hnacím motorem rekonstrukce fakultní knihovny v budově MFF v Karlíně. Jako předseda knihovny rady na MFF a předseda grantové komise FRVŠ pro knihovny přispěl k modernizaci knihovnických služeb. Grantové projekty, které inicioval či

připravil, umožnily pokrok v ediční i knihovní činnosti fakulty. Není možné nezmínit se rovněž o působení J. Veselého v proděkan-ské funkci v letech 1990–1991 či o jeho členství v Akademickém senátu UK i o opakovaném členství v Akademickém senátu MFF. Po roce 1990 se J. Veselý aktivně zapojil do snah o reformu výuky matematiky na středních školách. Obdivuhodné je také jeho zanícení pro počítače a široké využívání počítačových sítí (Euromath, Zentralblatt atd.).

Samostatnou kapitolu aktivit J. Veselého představuje jeho práce pro JČMF. Dlouhou dobu pracoval ve výboru pražské pobočky, je jedním ze zakládajících členů Matematické vědecké sekce (po desetiletí člen výboru, redaktor Informací MVS, organizátor různých setkání). Jednota práci Jiřího Veselého ocenila Pedagogickým vyznamenáním JČSMF 1. stupně v roce 1978 a Čestným uznáním JČSMF v roce 1981.

Nebylo by dobře opomenout osobní záliby Jiřího Veselého: od mládí holduje sjezdovému lyžování, výborně vaří, má rád hezké knížky, ví také mnoho o historii a památkách Prahy. Jeho znalosti z této oblasti jsou právem obdivovány zahraničními hosty při jejich návštěvách našeho hlavního města.

Významné životní jubileum J. Veselého je příležitostí k poděkování za jeho rozsáhlou nezištnou a obětavou práci pro matematickou obec. Snad i jménem mnoha kolegů a přátel mohu Jirkovi popřát do dalších let všechno nejlepší a také popřát všem komunitám akademického zaměření, aby ve svých řadách měly tak obětavé lidi, jako je Jiří Veselý.

Ivan Netuka, MFF UK, Praha

STÉ VÝROČÍ PROFESORA JIŘÍHO KLAPKY

Dne 10. března 2000 uplynulo sto let od narození profesora dr. Jiřího Klapky, DrSc., našeho předního matematika.

Jiří Klapka se narodil v učitelské rodině ve Skutči. Po maturitě, kterou složil s vyznamenáním na reálce v Kostelci nad Orlicí v roce 1917, studoval na ČVUT strojní inženýrství a na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity matematické disciplíny. Státní zkoušku

s aprobací matematika-deskriptivní geometrie vykonal v roce 1921 v Praze a v roce 1925 byl promován na doktora přírodních věd v Brně, kde byl asistentem České vysoké školy technické. Po habilitaci z geometrie byl v roce 1937 jmenován profesorem na brněnské Vysoké škole technické, kde působil až do odchodu do důchodu v roce 1971. Zemřel 13. 2. 1976.

Profesor Klapka se zasloužil o vybudování nové katedry matematiky a deskriptivní geometrie při vzniku Vysoké školy stavitelství v roce 1951 a při vzniku Vysokého učení technického v roce 1956 i o její úspěšnou činnost ve všech pracovních oblastech. Vytvořil dobré podmínky pro vznik a postupný rozvoj dnešních matematických kateder na VUT v Brně. Přes dvacet let vedl katedru matematiky a deskriptivní geometrie.

Zaměření vědecké práce Jiřího Klapky bylo ovlivněno jeho vysokoškolským studiem pod vedením profesora Sobotky, značný vliv měl na něho i akademik E. Čech. Převážně se ve své vědecké a publikační činnosti zabýval problémy projektivní diferenciální geometrie, a to zejména vlastnostmi přímkových ploch, studovaných na základě Blaschkeho a zvláště Čechovy teorie. Význačná část Klapkových prací se týká teorie Segreho W-kongruencí.

Klapkovým přínosem je vybudování jejich úplné analytické teorie jako zobecněné Čechovy teorie přímkových ploch na přímkové kongruence. Jeho výsledky v projektivní diferenciální geometrii, zejména v teorii přímkových variet, ho řadí na jedno z nejpřednějších míst v tomto oboru.

Profesor Klapka uveřejnil 22 vědeckých prací, 6 knižních publikací a větší počet referátů, recenzí a příležitostných článků. Značný úspěch měl i ve výchově vědeckých pracovníků. V roce 1952 v Brně založil a vedl až do odchodu do důchodu vědecký seminář diferenciální geometrie, který vzbudil zájem o geometrii mezi pracovníky vysokých škol. Mnoho nezištné a obětavé práce vložil do výchovy vědeckých pracovníků a matematiků různých pracovišť. Profesoru Klapkovi vděčí za odborný růst a vědecké úspěchy mnoho jeho žáků, kteří dnes svou vlastní vědeckou i pedagogickou činnost budují na základech vytvořených s jeho účinnou pomocí. Značnou část svého úsilí věnoval i organizační činnosti v oblasti vysokých škol i v JČMF.

Profesor Klapka náležel mezi vynikající učitelské osobnosti. Byl výborným přednášejícím, který dovedl zaujmout své posluchače. Napsal řadu velmi srozumitelných a přehledných skript a učebnic, z nichž některé měly celostátní působnost.

Vzpomínáme s obdivem a úctou na příkladnou obětavost profesora Klapky při výchově studentů a vědeckých pracovníků, na jeho plnou oddanost vědecké a pedagogické práci.

Jiří Vaněk

PŘÍSPĚVEK KE VZPOMÍNKÁM NA PROF. KARLA PETRA (1868–1950)

Letošní jubilejní rok prof. Karla Petra (50 let od jeho úmrtí) mne přiměl k prolistování mé diplomové práce, kterou jsem napsala v roce 1956 na závěr studia na MFF UK pod vedením prof. Eduarda Čecha. Práce měla název „Materiál k dějinám českého vysokoškolského vzdělání ve vědách matematických a fyzikálních na přelomu 19. a 20. století“ a zdrojem informací pro její napsání byly kromě písemných materiálů též osobní rozhovory s některými absolventy filosofické fakulty české univerzity Karlo-Ferdinandovy

v Praze, kteří na této škole navštěvovali přednášky z matematiky a fyziky kolem roku 1900. A právě jejich vzpomínky plně potvrdily, co znamenal příchod tehdy ještě docenta¹⁾ Karla Petra z České vysoké školy technické v Brně na pražskou univerzitu v roce 1903 (po smrti prof. Studničky) a jakou pedagogickou a vědeckou osobností tento učitel byl.

Změny, které nastaly pro posluchače matematiky na české filosofické fakultě po příchodu Karla Petra, charakterizovali jeho bývalí posluchači takto: „Elementární a v mnohém již zastaralé výklady stárnoucího prof. Studničky byly nahrazeny moderními, přísně vědeckými výklady Petrovými. Na místo shovívavého examinátora Studničky nastoupil náročný, od posluchačů mnoho vědomostí vyžadující zkušební komisař Petr. Touto okolností byli zvláště postiženi ti studenti, kteří poslouchali ještě přednášky Studničky, ale zkoušení byli již Petrem. Procento propadajících při státních zkouškách v prvních letech Petrova působení na pražské univerzitě bylo značné.“

Prof. Petr učil posluchače samostatné vědecké práci s knihou. V záznamech jeho přednášek²⁾ najdeme četné odkazy na příslušnou literaturu (většinou cizojazyčnou), v níž měli posluchači možnost některá témata si prohloubit, případně snazší problémy sami prostudovat. Tento způsob studia sice nevyhovoval posluchačům slabším, avšak pro posluchače nadané měl velký význam v jejich další vědecké práci.

Po Petrově příchodu na pražskou univerzitu se podstatně zvýšila odborná úroveň posluchačů matematiky. Dokladem toho bylo např. podivení prof. Františka Závišky nad tím, že nemusel při svých přednáškách z fyziky vykládat též příslušná témata z matematiky, jak tomu bývalo za dob prof. Studničky.

O zodpovědnosti, se kterou prof. Petr přistupoval ke svým vysokoškolským přednáškám, svědčí slova jednoho z jeho nejlepších žáků prof. Eduarda Čecha: „Vynikající

¹⁾ Mimořádným profesorem byl Karel Petr jmenován v srpnu 1903 a řádným profesorem v roce 1908.

²⁾ Někteří Petrovi posluchači měli uchováno jeho přednášky ještě po 50 letech!

učitelská činnost Petrova spočívá především v tom, že si svůj učitelský úkol dělal vždy co nejtěžší. Nikdy nezapomínal, že má před sebou ne zralé matematiky, nýbrž začátečníky, ve kterých musí lásku k věci teprve pěstít. Nikdy však si také u obtížných věcí nepomáhal polopravdami nebo lacinými odkazy na literaturu, nýbrž vždy hledal trpělivě tak dlouho, až si našel metodu osobitou, věcně správnou a přístupnou.“³⁾

Stejně zodpovědný přístup ke studiu požadoval prof. Petr i od svých posluchačů: „Nepopírám, že každému člověku je zpravidla příjemnější málo myslit (nebo vůbec nemyslet) než trochu namáhavěji myslit. Také pro získání vědomostí platí však staré přísloví: »Jak nabyt, tak pozbyt.« Zvláště studující musí proto mít stále na vědomí přesné pojmy, s nimiž pracují, a vyhledávat každou příležitost, aby zesílili svou inteligenci. Povrchní usuzování a užívání nesprávných pojmů pokládám pro národy, jejichž jazyk má tak malé rozšíření jako národ náš, přímo za nebezpečí, jež by je vedlo neodvratně do duševní i materiální závislosti na národech vyšší vědecké úrovně.“⁴⁾

O širokém vědeckém i pedagogickém záberu prof. Petra svědčí témata jeho přednášek, zjištěná v Seznamech přednášek konaných na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze.⁵⁾

První Petrova přednáška po jeho příchodu na pražskou univerzitu v letním semestru 1903 měla název *O teorii funkcí analytických komplexní proměnné* (5 hodin týdně). Další přednášky měly tyto názvy⁶⁾: *O počtu diferenciálních a integrálních, O rov-*

³⁾ Z projevu prof. Čecha při slavnostní promoci prof. Petra na čestného doktora přírodních věd Masarykovy univerzity v Brně v roce 1938.

⁴⁾ Z univerzitních přednášek prof. Petra vzpomíná jeho bývalý posluchač Josef Kotyč v článku [2].

⁵⁾ Tyto seznamy byly vydávány pro každý semestr od roku 1882, kdy byla pražská univerzita rozdělena na českou a německou.

⁶⁾ Témata jsou chronologicky řazena až do roku 1918 (prof. Petr působil na pražské univerzitě — od roku 1920 na vyčleněné přírodovědecké fakultě UK — až do roku 1938).

nicích diferenciálních, O počtu variačním, O determinantech a kvadratických formách, O funkcích eliptických, O numerickém řešení rovnic, O algebraickém řešení rovnic, O theorii forem, O theorii invariantů algebraických forem, Theorie čísel (binární a ternární kvadratické formy), Elementy theorie grup, O řadách Fourierových, O užití determinantů v algebře a geometrii, Algebraická analýza, O řadě hypergeometrické.

Součástí pedagogického působení prof. Petra na pražské univerzitě bylo též vedení seminářů a proseminářů.

V seminářích prof. Petra si posluchači odbývali první „křest“ své vědecké činnosti. Témata prací v těchto cvičeních zadávaných byla vždy pečlivě volena a též jejich zpracování věnoval Petr značnou pozornost. Na seminářích se často řešily některé dílčí problémy z témat, kterými se Petr právě zabýval, diskutovalo se o současných učebnicích a novinkách v matematice apod. Obsah proseminárního cvičení, které vedl Petr pro první ročník, navazoval na látku gymnazijní.

O životě a díle prof. Petra byla napsána řada publikací, jejichž přehled je uveden např. v [1]. Předložený příspěvek dokresluje některé známé rysy Petrovy osobnosti a využívá především málo dostupných pramenů o působení tohoto významného českého matematika na pražské univerzitě.

L i t e r a t u r a

- [1] CRKALOVÁ, Z.: *Před 50 lety zemřel Karel Petr*. Informace Matematické vědecké sekce JČMF, 2000, č. 54, 24–29.
- [2] KOTYK, J.: *O názoru v matematice a v jejích aplikacích*. Rozhledy matematicko-přírodovědecké, XXVIII (1948/49), č. 3, 33–36.
- [3] MARUNOVÁ, E.: *Materiál k dějinám českého vysokoškolského vzdělání ve vědách matematických a fyzikálních na přelomu 19. a 20. století*. Diplomová práce, MFF UK v Praze, 1956.
- [4] *Seznamy přednášek konaných na univerzitě Karlo-Ferdinandově v Praze v letech 1882–1918*.

Eva Vaněčková, České Budějovice

DLOUHOLETÁ MATEMATICKÁ TRADICE — LETNÍ ŠKOLY OBECNÉ ALGEBRY A USPOŘADANÝCH MNOŽIN

Jednou z tradičních matematických akcí, která se koná každoročně už po několik desítek let, je letní škola obecné algebry a uspořádaných množin. O jejích začátcích podrobně informuje článek M. Novotného a M. Sekaniny [1]. Na počátku byl seminář, který organizoval topolog prof. J. Novák v Třebětíně; jeho tématem byla teorie uspořádaných množin. První semináře byly v letech 1950 a 1951 a byly zcela pracovní; počet účastníků nepřesáhl čtyři, zato u nich seminář bohatě přispěl k získání nových vědeckých výsledků. Pokračovalo se pak až roku 1962 opět v Třebětíně; počet účastníků byl už podstatně vyšší, a to jedenáct. A zájem rostl; semináře se konaly každoročně a nebyly už věci výlučně brněnskou, ale zahájila se spolupráce s matematiky z Bratislavy. V roce 1963 byl seminář opět v Třebětíně, v roce 1964 v Modře a v roce 1965 v Cikháji. Jejich organizaci zajišťoval z brněnské strany prof. M. Novotný, z bratislavské strany prof. M. Kolibiar.

Roku 1966 v Lubochni už šlo o zcela veřejně přístupnou akci předem oznámenou československé matematické veřejnosti v časopise Pokroky matematiky, fyziky a astronomie. A také se poprvé užilo názvu „letní škola“. Zahájila se tak nová etapa. Účastníci se sjížděli z celé republiky, na organizaci se začali podílet i matematikové z Košic. Byla to tehdy v pravém slova smyslu škola. Většina československých účastníků přijížděla jen jako posluchači; až na malé výjimky přednášeli pouze cizinci, které pořádající instituce k tomuto účelu zvaly. Jejich přednášky tvořily monotematické cykly. Jeden přednášející míval několik dní po sobě vždy dvouhodinovou přednášku a každá z těchto přednášek přímo navazovala na tu předchozí. Šlo tedy vlastně o obdobu učebních předmětů na skutečných školách. Přednášelo se převážně v angličtině, ale někteří přednášející dávali přednost jiným jazykům (včetně svých mateřských), takže na letních školách zněla i němčina, ruština a dokonce polština. Kratší přednášky než dvouhodinové byly výjimkou. Hlavní témata se nadále týkala uspořádaných množin a zejména svazů a dále pak univer-

zálních algeber. Cizinci byli převážně z Maďarska, Polska a z tehdejší NDR a dále pak z Rumunska a z tehdejšího Sovětského svazu. Styky s cizinci ze „západního světa“ včetně matematiků byly tehdy řídké, protože byly velice úředně komplikované; pro tehdejší stát byly víceméně nežádoucí. Přesto však letní školy tehdy navštívili i někteří matematikové z SRN.

Po Ľubochni následovala roku 1967 opět Modra. Další letní škola se plánovala na září 1968 v Cikháji. Vzpomeneme-li si na tehdejší dějiny naší republiky, je nám jasné, že se nekonala. Uskutečnila se až v září 1969. Kromě ní se však téhož roku v květnu konala mimořádná letní škola v Lednici; pořádala se na počest sedmdesátin prof. O. Borůvky.

A letní školy pokračovaly každoročně dál; obvykle se konaly začátkem září, a to na různých místech republiky. V roce 1970 to byla opět Modra, 1971 Opátka ve Slovenském Rudohoří, 1972 Horní Lipová v Jeseníkách, 1973 Krpáčová v Nízkých Tatrách, 1974 Rusava poblíž známého vrchu Hostýna, 1975 Terchová v Malé Fatře, 1976 Májekova chata na hoře Málinô ve Velké Fatře, 1977 Zemplínska Širava. Účastníků přibývalo, na organizaci se podíleli kromě Brna, Bratislavy a Košic také matematikové z Prahy, Olomouce a Banské Bystrice. Současně se měnil i charakter letní školy. Domácí účastníci nechtěli už být jen pasivními posluchači, ale chtěli také přednášet svoje výsledky. I cizinců s touhou přednášet přibývalo, ale zdaleka ne každý má chuť pořádat mnohahodinové přednáškové cykly. A tak se letní škola v podstatě stává mezinárodní vědeckou konferencí, avšak zachovává si tradiční název „letní škola“. A s tím názvem souvisí to, že se hledí i na to, aby letní škola měla i určitý rekreační ráz; nepořádá se tedy ve městech, ale na rekreačních místech uprostřed přírody. Výjimkou jsou následující léta: roku 1978 byla letní škola ve Vsetíně, roku 1979 v Jindřichově Hradci a roku 1980 v Kroměříži. Ve všech případech však šlo o města turisticky atraktivní — Jindřichův Hradec a Kroměříž samy o sobě, Vsetín svým okolím. Tehdy přibývá i cizinců ze západní Evropy a ze zámoří — Belgie, Finsko, Francie, USA. Tematika se obohacuje o teorii kategorií a o aplikace algebry v topologii.

A jsou další letní školy — 1981 Palcmanová Maša ve Slovenském ráji, 1982 opět Zemplínska Širava, 1983 Karlovy Vary (junior-hotel Alice), 1984 Kopánky v Bílých Karpatech, 1985 Donovaly v sedle oddělujícím od sebe Nízké Tatry a Velkou Fatru, 1986 Solenice u Orlické přehrady na Vltavě, 1987 opět Zemplínska Širava, 1988 Račkova dolina v Západních Tatrách, 1989 Kurzovní chata pod Pradědem v Jeseníkách.

Od roku 1990 pochopitelně přibývá cizinců a mezi zeměmi, odkud přicházejí, se objevují i nově osamostatněné státy jako Estonsko a Lotyšsko. V roce 1990 jsou opět Donovaly, 1991 Kunčice pod Ondřejníkem v Beskydech, 1992 východoslovenské Herľany, známé svým gejzírem.

Když jsme z Herľan odjížděli, ještě jsme měli určitou naději, že toto malebné místo spolu s celým Slovenskem zůstane nadále částí naší vlasti. Když pak k rozdělení republiky skutečně došlo, bylo jasné, že aspoň pokud to bude na vůli pořadatelů, na organizování letních škol se nic nezmění. Dříve byly československé, nyní tedy budou česko-slovenské nebo slovensko-české. Nadále se budou střídavě konat v České republice a na Slovensku a účastníci z té druhé republiky se nebudou považovat za cizince. Může se ovšem stát, že ubytovací podnik je za cizince považovat bude a naučtuje jim cizinecké ceny. Nás matematiků a zvláště algebraiků není tak mnoho, abychom se potřebovali dělit.

A takto tedy proběhly i ty poslední letní školy — 1993 Liptovský Ján v Nízkých Tatrách, 1994 opět Horní Lipová, 1995 Slatiny na Českomoravské vrchovině, 1996 opět Liptovský Ján, 1997 Štrbské pleso ve Vysokých Tatrách a konečně v letech 1998 a 1999 Miloňov v Beskydech. Hlavní náplní zůstávají svazy a univerzální algebry. Přednášek o topologii a o teorii kategorií ubylo, zato přibylo témat z teorie pologrup a objevují se i takové moderní pojmy jako klony a kvantaly. Dávno už bylo odstraněno „babylonské zmatení jazyků“: jako jediný přednáškový jazyk se prosadila angličtina, tak jak je to běžné na mezinárodních vědeckých konferencích. A od mezinárodní vědecké konference se letní škola algebry dnes prakticky vůbec neliší. Pořadatelé dovedou najít i sponzory.

Zdalo by se to neuvěřitelné, ale nejen kopaná, hokej a soutěže různých Miss, ale i něco tak zpravidla nemilovaného a děsivého, jako jsou matematika a zvláště algebra, své sponzory nalezne.

Jak již bylo uvedeno, poslední dvě letní školy se konaly v letech 1998 a 1999 vždy v září a v obou případech v hotelu Miloňov uprostřed přírody nedaleko Velkých Karlovic v okrese Vsetín. Bylo to poprvé, co se letní škola konala dvakrát bezprostředně po sobě na stejném místě. A bylo tomu tak, protože všichni byli velice spokojeni s prostředím a se službami hotelu Miloňov. Pořadatelé byly tehdy katedra matematiky Technologické fakulty Vysokého učení technického v Brně se sídlem ve Zlíně a katedra algebry a geometrie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V obou letech se účastnilo kolem čtyřiceti osob. Kromě účastníků z České republiky a ze Slovenska a tradičních návštěvníků z Maďarska, Německa, Polska a Rakouska tam byly zastoupeny Jugoslávie a Kanada a dále Estonsko, Lotyšsko a Rusko. Z exotických zemí byly roku 1998 zastoupeny Čína, Hongkong a Thajsko, roku 1999 Japonsko.

Tradice letních škol tedy stále trvá a stále přibývá těch, kteří rádi vzpomínají nejen na přednášky a odborné diskuse, ale i na další okamžiky strávené s kolegy z oboru na společných výletech, exkurzích (vzpomeňme na manufakturu tapisérií v Jindřichově Hradci roku 1979 a na hydroelektrárnu Orlík včetně tajemné spleti chodeb uvnitř přehradní hráze roku 1986) a společenských zábavách — to všechno letní školy skýtají.

Tento článek je jen letním přehledem dosavadních letních škol: vůbec si nečiní nárok na takovou úplnost jako článek [1]. Kromě zakladatelů tu nebyl nikdo jmenován: je totiž mnoho těch, kteří se o úspěch letních škol zasloužili, a těžko z nich vybírat tak, aby nikomu nebylo ukrivděno. Tím méně by si autor troufal hodnotit vědeckou úroveň přednášek a vybírat z nich nejlepší. Ale snad i z tohoto stručného souhrnu si čtenář udělá představu o této významné tradici české a slovenské matematiky.

L i t e r a t u r a

- [1] NOVOTNÝ, M., SEKANINA, M.: *Letní školy o uspořádaných množinách a obecné algebře*. Universitas 1 (1971), 41–52.

Bohdan Zelinka

„MATEMATIKA NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH“ POTŘETÍ

Opět po dvou letech, ve dnech 6.–8. září 1999, se konal seminář „Matematika na vysokých školách“. Pražská pobočka JČMF jej tradičně uspořádala uprostřed nádherné šumavské přírody v penzionu Horní Mlýn Herbertov u Vyššího Brodu. (Zprávy o předchozích dvou seminářích lze nalézt v PMFA 41/1 a 43/2.) Hlavním záměrem pořadatelů je přispívat těmito semináři k vyváženému postavení teoretické a aplikované matematiky na našich VŠ. Speciálním tématem letošního semináře byla problematika prověřování znalostí studentů.

Semináře se zúčastnilo 31 učitelů z 11 fakult našich vysokých škol univerzitního i technického směru (UK Praha, ČVUT, VŠCHT, ČZU, VŠE, VŠUP, VUT Brno, VVŠPV Vyškov, Univerzita Pardubice). Jeho náplní byly především následující tři přednášky, o které byli požádáni naši přední odborníci.

- Doc. RNDr. MARIE DEMLOVÁ, CSc. (vedoucí katedry matematiky FEL ČVUT): *Struktura matematického školství v Evropě z pohledu SEFI*
- Prof. RNDr. ADOLF KARGER, DrSc. (vedoucí katedry didaktiky matematiky UK): *Klasická geometrie a robotika*
- Prof. Ing. VLADIMÍR STEJSKAL, CSc. (vedoucí ústavu mechaniky FS ČVUT), prof. Ing. MICHAEL VALÁŠEK, DrSc.: *Požadavky mechaniky na výuku matematiky*

K různým stránkám výuky matematiky bylo dále předneseno 10 kratších sdělení. Stručné texty přednášek i sdělení včetně několika dalších sdělení, která z časových důvodů nebyla přednesena, jsou k dispozici ve sborníku semináře. Případní zájemci o sborník se mohou obrátit na knihovnu Strojní fakulty ČVUT, Karlovo náměstí 13 v Praze 2.

Seminář se stal vzácnou příležitostí, kdy se učitelé různých vysokých škol mohli osobně

setkat a v klidu si pohovořit o různých stránkách výuky vysokoškolské matematiky.

Někdy se zamýšlíme nad „trvalými“ problémy, které trápily již naše předchůdce před stoletím, například jak rozumně vyvážit teoretickou a praktickou stránku vyučovaných matematických disciplín. Jindy obracíme pozornost k problémům zcela novým, které nemají v minulosti obdoby, jako je didaktické využití matematického softwaru, jehož rozvoj nastal teprve v několika posledních letech.

Účastníci semináře vesměs vyslovili podporu snahám zvýšit vážnost maturitních zkoušek. Úspěšně složená maturitní zkouška z matematiky by se měla v budoucnu stát nutnou podmínkou vstupu na vysokou školu technického směru.

Na podnět pořadatelů byla v tomto ročníku semináře věnována zvýšená pozornost otázkám vysokoškolských zkoušek z matematiky — přijímacích i semestrálních. Přednesená sdělení i diskuse ukázaly, že náplň i formy zkoušek značně závisí na konkrétních podmínkách škol a neměly by se podřizovat módním šablonám. (Jako anekdota nám připadala vzpomínka na dobu, kdy student matematicko-fyzikální fakulty býval zkoušen třeba i několik dnů, než zkoušející odpovědně rozhodl mezi jedničkou a dvojkou...)

Pod tlakem vysokých počtů uchazečů o studium i přijímaných studentů, zvláště na vysokých školách technických, dochází v současnosti ke kompromisním racionalizačním opatřením známým i ze zahraničí. Na mnohých vysokých školách bývá omezována či dokonce zcela opouštěna ústní forma semestrálních zkoušek. U přijímacích zkoušek se začínají ve větší míře aplikovat testy s výběrovou odpovědí. Na semináři jsme diskutovali o přednostech i nedostatcích spojených s tímto trendem.

Čeněk Zlatník

UDĚLENÍ CENY PROF. I. BABUŠKY ZA ROK 1999

Ve čtvrtek 16. prosince 1999 udělily Česká společnost pro mechaniku a Jednota českých matematiků a fyziků již pošesté Cenu profesora I. Babušky za nejlepší práci v oboru počítačových věd pro studenty a mladé vědecké pracovníky.

Cenu založil v roce 1994 významný český matematik Ivo Babuška (Pokroky Mat. Fyz. Astronom. 44 (1999), 258). Od podzimu 1968 působí ve Spojených státech amerických, nyní v Texas Institute for Computational and Applied Mathematics, University of Texas, Austin, TX.

Cenu profesora I. Babušky za rok 1999 získal PAVEL ŠOLÍN, Ph. D., z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze za svou doktorskou disertační práci *On the method of lines*.

Současně byla udělena čestná uznání. Jako druhý se umístil LUDĚK KOVÁŘ, Ph. D., z Fakulty aplikovaných věd ZČU v Plzni se svou doktorskou disertací *Modelování dynamických vlastností komplexních dynamických systémů složených ze subsystémů metodou modální analýzy*. Na třetí místo se rozhodnutím hodnotitelské komise dostal JAN H. BRANDTS, Ph. D. (nyní na Universiteit Utrecht, Nizozemí), za svou práci *Calculation of invariant subspaces of large and sparse matrices*, jež vznikla během jeho postdoktorandského pobytu v Ústavu informatiky AV ČR v Praze.

Další čestné uznání bylo uděleno Ing. Jiřímu PRCHALOVÍ z Dopravní fakulty ČVUT v Praze za diplomovou práci *Redukce parametrů systému pro řízení rozsáhlých dopravních sítí*.

Cena i uznání jsou udíleny každoročně a jsou spojeny s finanční odměnou.

Karel Segeth